

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Відштовхуючись від актуальності соціально-культурних процесів, постійного вдосконалення інтеркультурних відносин і розвитку соціальної взаємодії, у статті досліджено взаємозв'язок понять “міжкультурна комунікація” та “соціальні комунікації”.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, соціальні комунікації, інформаційно-комунікаційний.

I. Вступ

Аналіз наукових досліджень укотре показав, що більшість згадувань про міжкультурну комунікацію торкаються аспектів мовного порозуміння, правильного перекладу текстів та інтерпретації наживо. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу саме на соціальному аспекті, адже при взаємодії суб'єктів інтеркультурних відносин слід враховувати етнокультурні особливості.

Термін інтеркультурної комунікації у вузькому розумінні з'явився в науковій літературі в 1970-х рр., чимало сучасних учених присвятили свою діяльність дослідженню міжкультурної комунікації та її функціонуванню. Серед вітчизняних загальнотеоретичні аспекти розкривали Ф. С. Бацевич, В. В. Богатирець, Т. Г. Грушевицька, М. С. Каган, Т. В. Колбіна, Т. М. Кулікова, О. П. Кучмії, Л. І. Ляпіна, І. Ю. М'язова, П. І. Осипов, Р. С. Помірко, В. Д. Попков, А. П. Садохін, В. І. Сіткар, Б. В. Слюцинський, Ю. Ж. Шайгородський та ін. З-поміж зарубіжних науковців проблематику міжкультурної комунікації висвітлювали О. Х. Аймаганбетова, Ж. А. Верховська, А. Вірлахер, Ф. Гіннекамп, Д. Б. Гудков, А. Е. Дельва, А. І. Злагодухин, Г. Крумм, І. В. Наместникова, О. О. Убейволк, та ін.

Серед останніх публікацій у галузі соціальних комунікацій слід виділити праці основоположників цього напрямку: Г. Г. Почепцова, В. В. Різуна, О. М. Холода, Ф. І. Шаркова, Л. В. Яремчука та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – вказати теоретико-методологічні засади міждисциплінарного дослідження міжкультурної комунікації в контексті глобальної трансформації значення та ролі соціальної комунікації.

Відповідно до поставленої мети, необхідно вирішити такі завдання:

- охарактеризувати основні підходи до визначення понять “соціальна комунікація” та “міжкультурна комунікація”;

- дослідити й зіставити тлумачення цих словосполучень у контексті взаємодії культур;
- довести вагомий вплив масово-інформаційних виробів на налагодження інтеркультурного порозуміння;
- виявити взаємозв'язок досліджуваних понять.

III. Результати

У контексті зовнішньої політики держави міжкультурні відносини, за своєю суттю, є синонімічними діяннями до зв'язків із громадськістю. Ще А. П. Садохін у словнику тлумачив комунікацію як специфічну форму взаємодії людей, що полягає в передачі інформації різного характеру та здійснюється за допомогою різних знакових систем. Однак він зауважив, що йдеться не лише про зв'язки людини з навколишнім середовищем, а й власне про сам процес передачі будь-якого досвіду між людьми [8, с. 64].

У теорії комунікації також вживають поняття “ключові комунікатори”, котрі самі впливають на населення, оскільки перебувають з ним у постійному контакті й знайомі з його прагненнями та інтересами. При цьому під міжнародними публічними зв'язками розуміємо “комунікації зі світовою громадськістю, що відбуваються в мультикультурному середовищі та спрямовані на гармонізацію стосунків між різними суб'єктами міжнародних відносин”, а світову громадськість у цьому контексті слід сприймати як “сукупний суб'єкт міжнародних відносин, представлений населенням різних країн світу, державами та державними установами, транснаціональними корпораціями, національними соціальними інститутами та організаціями, міжнародними утвореннями, які активно сприймають міжнародну інформацію та реагують на неї” [10, с. 20–73].

Етнічний фактор у міжкультурній комунікації як система функціонує в тісній взаємодії з економічними, соціальними, політичними, комунікативними відносинами. Комунікація у сфері економіки завжди розгортається

ся навколо проблеми розподілу матеріальних благ; у сфері політики – навколо прагнення до справедливого розподілу впливів у зовнішній та внутрішній діяльності і виступає першорядним чинником різних соціальних зрушень. Для обслуговування й регулювання відносин, що сприймаються як справедливі, людство створило ряд політико-правових та соціокультурних інститутів, через які, власне, відбувається регулювання всіх сфер суспільної комунікації [12].

Допоміжними засобами впливу є засоби масової комунікації, друкована пропаганда, комерційна телевізійна й кінопродукція тощо. До інституційних суб'єктів взаємодії держави з громадськістю також залучаються галузі спорту, мистецтва, літератури, науки та економіки. Належну увагу при здійсненні міжкультурної комунікації слід приділити освіті й навчальним інституціям, вивченню іноземних мов, розвитку мистецької взаємодії, правовій сфері (обізнаність системи судочинства і правознавства іншої країни зміцнюватиме загальний авторитет країни) тощо.

Потрібно зазначити, що міжетнічна культурна комунікація, яка виявляється в підсиленні контактів, двомовності, збільшенні кількості змішаних шлюбів тощо, ще не приводить до встановлення культурної спільності. Культура етносу не тільки забезпечує його інтеграцію та стабільність як системи, вона виконує й етнідиференційну функцію, що виявляється в поділі на "своїх" та "чужих". Кожний етнос сприймає буття інших етнічних груп як зовнішнє явище та розрізняє його за несхожістю культури. Ставлення до нього може викликати цікавість або несприйняття. Може виникати й певне проникнення однієї культури в іншу без втрати взаємного поділу. Тобто відбуваються певні культурні контакти, завдяки яким формуються елементи міжкультурної комунікації.

Коли одна етнічна група під час тривалого й безпосереднього контакту з іншою етнічною групою змінює свою первісну культурну модель, зберігаючи етнічну свідомість, спостерігається явище акультурації, результатом якої є стан етнічної однорідності, коли культурні відмінності між етнічними спільнотами, зрештою, зрівнюються, відповідно до відносної ваги сторін, що взаємодіють. Крім того, унаслідок такого контакту між культурами відбувається двобічне вибіркоче засвоєння елементів норм, цінностей та традицій обох етнічних груп, що взаємодіють.

Під час акультурації одночасно вирішують дві важливі проблеми: прагнення зберегти власну культурну ідентичність і включення в іншу культуру. Комбінація можливих варіантів вирішення цих проблем дає чотири основні стратегії акультурації: асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію, інтеграцію.

Під асиміляцією розуміємо різновид акультурації, за якого цінність власної культурної спадщини явно принижується. Це при-

зводить або до поглинання групою, що домінує, етнокультурної меншини, або до формування двома групами певного третього варіанта, за якого новостворена культура має більш рівноправне, порівняно з першим варіантом, поєднання елементів двох вихідних культур.

Асиміляція спричинена дією таких чинників: економічних – посилення господарських зв'язків між етнічними групами в районах їх спільного проживання, які приводять до стирання суттєвих етнічних ознак; внутрішньої міграції – представники етнічних груп потрапляють в іншоетнічне середовище, наприклад, етнічно мішані шлюби; мовною асиміляцією – народи втрачають свою мову й вважають рідною мову інших етносів; посилення духовної та культурної взаємодії народів; урбанізація.

Поряд із добровільною асиміляцією, що ґрунтується на взаємному бажанні, готовності й здатності до неї не тільки етнонаціональної спільноти, що домінує, але й етнічних меншин, примусова асиміляція відбувається внаслідок політики центральних та/чи місцевих органів влади, спрямованої на обмеження сфери використання або взагалі викорінення мови, культури, традицій, способу життя та інших духовних цінностей етнічних меншин, позбавлення їх етнічної пам'яті, послаблення етнічної свідомості, зрештою, її знищення [3].

Сепарацією є заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації зі своєю культурою. У цьому разі представники недомінантної групи віддають перевагу більшій або меншій ізоляції від домінантної культури.

За умов маргіналізації, з одного боку, бачимо втрату ідентичності із власною культурою, з іншого – відсутність ідентифікації з культурою більшості.

Інтеграція – збереження й подальший розвиток власної культурної спадщини на тлі доброзичливого сприйняття різноманітних форм взаємодії з більшістю. Ця стратегія зумовлює виникнення мозаїчного суспільства, у межах якого кожен елемент мозаїки зберігає свою самобутність, а всі етнокультурні групи разом створюють нову цілісність.

Протилежною моделлю міжетнічної культурної взаємодії є акомодация. Адже попри бажання чи небажання особистості вона все ж належить до певного етносу, культури, соціальної, професійної групи чи мовного осередку. Відповідно, чим швидше особа ідентифікує себе й зрозуміє необхідність комунікативної співпраці, тим легше їй буде вижити в "зграї", що є її оточенням на цей момент.

Ідеться також про пристосування політики держави до вимог етнічних меншин, що призводить до формального визнання деяких прав національних груп і спільнот.

У політичній практиці державної політики вона реалізується в територіальній автономії, коли етноси отримують певну державну чи адміністративну самостійність аж до федерального устрою; у нетериторіальній автономії, коли права, повноваження та можливості етносів реалізуються у сфері культури, освіти, духовного життя, що дає змогу консолідувати національну самосвідомість, зберегти національні звичаї й традиції, розвивати рідну мову.

Проблема всіх національних суспільств полягає в тому, що нова національна ідентичність у своєму культурному вимірі повинна скоріше включати, а не виключати всі різноманітні ідентичності, що існували в попередньому суспільстві [2]. Грунтом вдалої інтеркультурної комунікації виступає розуміння та порозуміння, що означає: розуміти чуже й водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою. Являючи собою один із фундаментальних видів взаємодії між людьми, комунікація між представниками різних культур повинна набувати досконалості. У протилежному випадку матимемо справу з девіантною поведінкою. Ф. С. Бацевич надає таке визначення терміна “девіація комунікативна – це збій у спілкуванні, ..., причину якого становить недостатня комунікативна компетенція адресанта, передусім недотримання правил, максимум, постулатів, конвенцій комунікативного кодексу, пов'язана зі специфікою комунікативної семантики та прагматичними чинниками” [1, с. 322].

За обставин, коли представники різних культур взаємодіють між собою як рівноцінні суб'єкти, ідеться про міжкультурний діалог. Л. Ляпіна вбачає в інтеркультурній співпраці процес “створення, утвердження та подолання стереотипів, оскільки кожна культура сприймає іншу неадекватно, не в повному обсязі та питомій якості, а лише в тих компонентах і якостях, яких сама певний період потребує і здатна перейняти, засвоїти” [5].

Необхідність ведення інтеркультурного діалогу підкреслює М. В. Триняк, наголошуючи на його впливі на діяльність освітніх інституцій, сучасних виховних і дидактичних практик, що розгортаються в реаліях мультикультурного суспільства [11, с. 15].

Міжкультурна комунікація відбувається на різних рівнях. Існує кілька типів міжкультурної комунікації на макрорівні: 1) міжетнічна; 2) контркультурна; 3) серед соціальних класів і груп; 4) між представниками різних демографічних груп; 5) між міськими й сільськими жителями; 6) регіональна; 7) у діловій культурі [12].

Міжкультурна комунікація не може відбуватися без соціальної взаємодії, у чому запевняє Г. В. Щілінська. Також автор переконала, що будь-який діалог виникає не з причин існування різноманітних культур, а саме з усвідомлення особистості в потребі спілкування та згуртованості [14, с. 196–198].

Зазначимо три рівні соціального середовища, на яких здійснюється вплив міжкультурної комунікації на повсякденність соціуму, згідно з дослідженням Б. В. Слющинського:

- мікро (сім'я, малі групи спілкування);
- мезо (особливості міста й села, різних регіонів, етнічні спільноти та національні угруповання);
- макро (системи відносин у суспільстві, культури, навчально-виховна та ЗМІ) [9, с. 177].

У контексті цього наукового дослідження, що має радше теоретичний характер, автор прагне наголосити на суміжності понять міжкультурної комунікації та соціальних комунікацій. Доказовим є взаємозв'язок досліджуваних дефініцій. Вважаємо, що сьогодні соціально-комунікативні зв'язки становлять основу для духовного існування суспільства. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій для згуртування соціуму відбувається через масові комунікації. Щодня громада споживає інформаційний продукт, створений медіазнавцями, що певною мірою поступово формує світогляд конкретних членів суспільства.

Вважаємо, що з-поміж завдань соціальної комунікації слід назвати такі: надавати інформацію стосовно суспільно-політичної діяльності, ознайомлювати населення з поточним станом справ, полегшувати життєдіяльність особистості, задавати характер емоційного сприйняття даних, спонукати до активних дій тощо.

Зупинимося дещо детальніше на базових тлумаченнях соціальних комунікацій як повноправної галузі наук. Аналіз численних досліджень дає змогу зробити висновки, що багато наукових галузей сприймають соціальні комунікації як об'єкт вивчення. Окремої уваги заслуговує кожна з наук, що зосереджує увагу на різних гранях комунікації і соціальної взаємодії. Так, психологічні та політичні науки сконцетровані на факторах міжособистісної комунікації й спільної діяльності політичних суб'єктів. Технічні дисципліни вивчають аспекти створення, кодування та передачі інформації. Лінгвістичні науки досліджують вербальні грані комунікативної взаємодії. Соціологія й суміжні галузі наук показують характерне сприйняття особистостями повідомлень, зображень, дій, відповідно до масової належності кожного із суб'єктів.

Наукова стаття О. М. Холода підкреслює необхідність звернення до праць Ф. І. Шаркова, що виокремив три підходи до вивчення соціальної комунікації: 1) комунікативні засоби; 2) міжособистісна комунікація; 3) масова комунікація. Комунікативісти-медіазнавці Г. Г. Почепцов, В. В. Різун, на яких посилається у своїх працях О. М. Холод, часто вживають термін “соціально-комунікаційний інжиніринг”. Під останнім науковці розуміють створення,

- зун. – С. 1–12. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf. – Дата доступу: 18.03.2015.
8. Садохин А. П. Этнология : учеб. слов. / А. П. Садохин. – Москва : Гардарики, 2002. – 208 с.
 9. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація населення Українського Приазов'я: від мультикультуралізму до гібридизації? [Електронний ресурс] / Б. В. Слющинський // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. – 2011. – Вип. 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vmdu_fks/2011_2/index.files/Slyusc_h.pdf. – Дата доступу: 09.11.2014.
 10. Теорія та практика комунікації : навч. посіб. / Н. М. Білас, В. В. Гулай, А. Я. Добрянський, У. В. Ільницька, Ю. О. Лунь, Р. Я. Пасічний ; за заг. ред. В. В. Гулая. – Львів, 2006. – 112 с.
 11. Триняк М. В. Інтеркультурна комунікація в освіті: тенденції розгортання у сучасних соціокультурних контекстах : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / М. В. Триняк. – Харків, 2011. – 31 с.
 12. Убейволк О. О. Конфліктна складова в міжкультурній комунікації / О. О. Убейволк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_39/.../F22_doc.pdf. – Дата доступу: 01.06.2011.
 13. Холод О. М. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі [Електронний ресурс] / О. М. Холод // Психолінгвістика. – 2003. – Вип. 12. – С. 286–293. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgjirbis_64.exe?...DOWNLOAD...PDF/...pdf. – Дата доступу: 18.03.2015.
 14. Щілінська Г. В. Міжкультурна комунікація як особливий аспект вияву соціальної взаємодії та спосіб спілкування [Електронний ресурс] / Г. В. Щілінська. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4851/1/Shchipinska.pdf>. – Дата доступу: 21.01.2015.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015.

Лалак О. А. Теоретико-методологические принципы междисциплинарного исследования межкультурной коммуникации в контексте глобальной трансформации значения и роли социальной коммуникации

Исходя из актуальности социально-культурных процессов, постоянного совершенствования интеркультурных отношений и развития социального взаимодействия, в статье исследована взаимосвязь понятий “межкультурная коммуникация” и “социальные коммуникации”.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, социальные коммуникации, информационно-коммуникационный.

Lalak O. Theoretical and Methodological Principles of Interdisciplinary Research of Intercultural Communication in the Context of Global Transformation of the Meaning and Role of Social Communication

Due to actuality of socio-cultural processes and permanent perfection of intercultural relations and development of social cooperation, there is a necessity to research connection between concepts of “intercultural communication” and “social communications” in this article. So, we can determine the intercultural one as communicative cooperation of representatives of different cultural associations, which is oriented to the achievement of mutual understanding and enrichment (within socio-cultural and spiritual spheres). Indicated collaboration takes place on a macro level (we can observe political institutes among subjects) and micro level (embraces an interpersonal communication in families, informal contacts etc.). In the context of global transformation of role of social communication, that occupies leading position above the subjects of society, it is important to underline influentialness of mass-informative wares on public opinion and prospect of introduction of communication technologies.

Mass communication is a specified subject of social communications. It differs by the aspiration of information on a concrete target audience, with taking into account not just personalias, but the level of conscious perception of the world among the subjects of interaction. Thus, there is an absolute necessity in a regulation of legislative legitimation of the activity, in a providing of basic positions of the intercultural peaceful cooperation.

Such as representatives of society are oriented in an adaptation in new intercultural social space, they have to master their rules of social communications and to be quickly oriented in a tolerant behavior.

Further researches will touch the methods of practical introductions of informative and communicational technologies in society for the sake of maintenance of the cross-cultural understanding.

Key words: intercultural communication, social communications, informatively-communicative.